

Ochranná území zdrojů vod

RNDr. Ladislav Bíža

OSVČ   lbiza@seznam.cz

Úvod

Na začátku prosince jsem dostal od Studia Axis výzvu k zaslání příspěvku na odbornou konferenci „Podzemní vody ve vodárenské praxi“, a to na téma „Území vyhrazená pro odběr vody pro lidskou potřebu“. Přiznám se, že jsem poněkud váhal, seminář se zaměřením „Ochranná pásma vodních zdrojů“ (OPVZ) se uskutečnil v říjnu 2018 v rámci akce Podzemní voda ve vodoprávním řízení, na Novotného lávce v Praze a jejímž pořadatelem je ČVTVHS, z.s. Ve svém příspěvku pro tento seminář jsem shrnul poznatky, které jsem získal osobním jednáním na vodoprávních úřadech obcí s přenesenou působností a vodárenských společnostech. Přestože počet navštívených organizací nebyl velký, poznatky na všech byly prakticky stejné. Vyhodnocení dotazníkové akce z řad účastníků semináře, jejíž výsledky jsou uvedeny pod následujícím odkazem http://www.cvtvhs.cz/files/aktualne/podzemni-voda-2018/10_Vyhodnoceni_dotazniku.pdf, potvrdilo názory uvedených institucí mnou oslovených, a to je jeden z důvodů, proč jsem se přiklonil k vypracování příspěvku pro konferenci.

Druhým důvodem bylo, že jsem od konce 60. až do poloviny 70. let pracoval na Krajském středisku pro vodovody a kanalizace (KSVK), byla to doba významných hydrogeologických průzkumů k ověření zdrojů podzemních vod, projekce vodovodů, jejich stavby, jak pro jednotlivé obce, tak skupinové vodárenské systémy. Již v projektových úkolech musely být uvedeny zásady pásem hygienické ochrany vodních zdrojů (PHO) a jejich návrhy připravovali ve spolupráci s Okresními vodohospodářskými správami (OVHS) pracovníci KSVK. Jedním z podkladů byla zpráva o hydrogeologickém průzkumu. Mnohá OPVZ stanovená v této a pozdější době jsou dosud v platnosti a považoval jsem za nutné názory provozovatelů vodovodů a příslušných úřadů uvést i na této konferenci.

Druhý den konference se soustředí na problematiku na území vyhrazená pro odběr vody pro lidskou spotřebu, jak uvádí v cílech konference *„A my nemáme často území tvorby té „naší“ vody učené pro lidskou spotřebu řádně ošetřena, neboť žijeme v bláhové naději, že nás ochrání desítky let stará pásma hygienické ochrany, protože stát z nich jedním novelizovaným paragrafem vodního zákona „udělal“ nadále platná ochranná pásma vodních zdrojů.“* Nemohu posoudit o jaká území se jedná a jaké nástroje ochrany vod v nich budou uplatněny. Základní požadavky stanovila Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/60/ES ze dne 23. října 2000, kterou se stanoví rámec pro činnost Společenství v oblasti vodní politiky (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX:32000L0060>). V článku 7 se m. j. uvádí:

Členské státy určí pro každou oblast povodí:

- všechny vodní útvary využívané k odběru vody určené k lidské spotřebě, pokud poskytují průměrně více než 10 m³ vody za den nebo slouží více než 50 osobám, a
- vodní útvary uvažované pro tento účel
- Členské státy zajistí nezbytnou ochranu vodních útvarů určených s cílem zabránit zhoršování jejich kvality, čímž přispějí ke snížení stupně úpravy potřebného pro výrobu pitné vody. Pro tyto vodní útvary mohou členské státy zřídit ochranná pásma.

Podzemním vodám je věnována Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2006/118/ES ze dne 12. prosince 2006 o ochraně podzemních vod před znečištěním a zhoršováním stavu (eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0118:CS:NOT). Oba dokumenty byly implementovány do národní legislativy. Do roku 2015 mělo být dosaženo dobrého stavu vod. Jak jsou za tohoto stavu ohroženy zdroje podzemních vod určených k lidské spotřebě, je dobrý stav k této ochraně nedostatečný? Vodoprávní úřady ani vodárenské společnosti nevyjadřovaly intenzivní potřebu OPVZ měnit.

Historie – připomenutí

V září roku 1992 se v Brně uskutečnila konference „Státní správa a ochrana podzemních vod“, odborným garantem byl Ing. Miroslav Kněžek, CSc., připravila ho odborná skupina podzemní vod při ČVTVHS. Byla to pravděpodobně první akce, která v řadě seminářů pokračuje dodnes. Někteří z autorů již bohužel nejsou mezi námi, jejich myšlenky, doporučení, návrhy atd., jsou však obdobné, možná i fundovanější a s vizí, než zaznívá na podobných akcích dnes. Dovoluji si proto některé části z příspěvků uvést, připomenout.

Miloš Pštross doporučuje k čerpadlu připojit programování čerpadla, které by reguloval jeho pomalý a postupný náběh a tím by se prodloužila životnost vrtané studny, zejména kvarterních štěrkopískových kolektorech.

Miroslav Olmer a Ladislava Herrmanová obšírně a fundovaně píší o správě podzemních vod jako o institutu nanejvýš nutném jednak pro narůstající ohrožení vydatnosti i kvality zdrojů podzemních vod, jednak pro přirostující se vztah uživatelských organizací a státním zájmem. Jako logické je přisouzení správcovství organizacím podniků Povodí. Mezi základní činnosti by patřily inventarizace přírodního prostředí vody a péče o vodní zdroje, jejich ochranu a racionální využívání (tzv. programování zdrojů). Financování činnosti považují autoři jako zásadní a navrhují ji hradit z výnosů úplat (nyní poplatků) za odběry podzemních vod. Zdrojem informací jsou realizační výstupy a zprávy úkolů VÚV Praha z let 1989-1992.

Emil Rudolf upozorňuje, že povinnosti související s ochrannou vod mají vlastníci pozemků, pod kterými se voda nachází, zpřísněné a speciální pak vlastníci v OP vodního zdroje. Logické se jeví, aby správu vodního bohatství povrchových a podzemních vod vykonávaly organizace Povodí, uvádí, že bude nutné zainteresovat příslušné vlastníky půdy.

Petr Kubala popisuje několik typů bilancí podzemních vod a nutnost vybudovat zřetelný vztah mezi nimi. Pro racionální hospodaření se zásobami je nutné znát a využívat dlouhodobý cyklus, kdy by bylo možné vodu odebírat v hydrologicky nepříznivých podmínkách ze statických zásob a následně je opět doplňovat. Provozovatelé jímacích oblastí by měli obdržet od správce podzemních vod podmínky pro využití zásob podzemních vod, které by byly zahrnuty do povolení k odběrům.

Radomír Muzikář shrnuje potřebné kvantitativní podklady pro hodnocení využitelnosti zdrojů podzemní vody, uvádí, že je určeno nejen hydrogeologickými, ale i technickými a ekonomickými podmínkami. Sledování množství odebrané vody, hladiny v čerpaných a pozorovacích vrtech, vyhodnocování údajů, (autor označuje tento proces jako exploatační průzkum), často může nahradit neuvážené hloubení nového vrtu.

Ladislav Žitný zdůrazňuje, že při ochraně vod je třeba za zdroj považovat nejen vlastní jímací zařízení, ale celé přírodní prostředí, v němž dochází k infiltraci, proudění a akumulaci vod. Stupňování nároků na kvalitu a množství vody způsobuje, že se vhodné lokality pro odběr vody rozšiřují na využívání celých struktur a rajonů a požadavky na ochranu podzemních vod

mají regionální charakter. Pásma hygienické ochrany považuje za pasivní přístupy řešení ochrany zákazovými ustanoveními.

Jiří Chalupa pojednává o řadě výzkumných úkolů, které směřovaly k revizi Směrnice MZ ČSR č. 51/79 a uvádí, že rozsah PHO dosahuje kolem 20% celkové plošné výměry zemědělsky obhospodařované půdy. Revize je potřebná a musí zahrnovat např. přehodnocení významu jednotlivých PHO, zpřesnění hydrogeologických informací, zdůraznění preventivní složky ochrany např. budováním indikačních vrtů, prognostické činnosti apod. Doporučuje sjednotit přístupy na meziresortní úrovni a větší pozornost by měla být věnována osvětě v problematice hygienické ochrany vod.

Jaroslav Skořepa a Jaromil Krajča ve svých příspěvcích zdůrazňují význam indikačních systémů a monitorování podzemních vod.

Vybrané myšlenky autorů dokazují, že určená pravidla a postupy při ochraně podzemních vod a jejich čerpání platí bez ohledu na čas a je pouze otázkou, zda za roky, které uplynuly, byly využity ať již v privátních vodárenských společnostech nebo v právním zajištění služby k odběru vody určené k lidské spotřebě.

VÚV TGM se na začátku 90. let zabýval i „ekonomickou ochranou zdrojů podzemních vod“. Kolektiv autorů vedený Antonínem Branžovským řešil úkol, jehož cílem bylo identifikovat podstatné ekonomické znaky vodního bohatství, jako součást přírodního a životního prostředí a objasnit ekonomické aspekty vztahů. Navrhovaná úprava vychází z vlastností vodního bohatství jako nenahraditelné součásti přírodního prostředí a jejich narušení, např. nadměrné čerpání podzemních vod, by vedlo k neodstranitelným škodám. Území republiky bylo rozděleno do 25 hydroekologických regionů, ve kterých jsou identifikovány 3 stupně ekologické kvality vodního bohatství podle kvality vody. Velmi zajímavý je návrh a výše ocenění odběrů podzemní vody, a to podle popsaných kritérií pro různé regiony od 1 do 6 Kč za m³, není jednotný poplatek pro celou republiku. Pro úplnost dodávám, že zadavatelem úkolu bylo MŽP (odbor ekonomiky, odbor ochrany vod a fond životního prostředí). Bylo by velmi užitečné, aby se i těmito 27 let starými výsledky úkolu zabývaly komise, které jednou řeší sucho, po druhé povodně, po třetí i možná „poručíme větru dešti“ a využily myšlenky k úpravě poplatků za odběr podzemní vody, jejich využití a odpovědného příjemce, který zajistí efektivní ochranu vodních zdrojů a zachování jejich udržitelnosti. Určitě by to ladilo s výše uvedenou správou podzemních vod v povodích.

V rámci této části příspěvku považuji za nutné připomenout nařízení vlády, které je jednou z nejstarších právních norem ve vodním hospodářství, stále platnou, a tou je Nařízení vlády č. 85/1981 Sb., Nařízení vlády České socialistické republiky o chráněných oblastech přirozené akumulace vod Chebská pánev a Slavkovský les, Severočeská křída, Východočeská křída, Polická pánev, Třeboňská pánev a Kwartér řeky Moravy, které je účinné od 1. 1. 1982. Oblasti byly vyhlášeny podle závěrů Směrného vodohospodářského plánu a jeho účel je charakterizován jako „důležitá fáze preventivní ochrany vodních zdrojů, při níž se souborem zákazů a omezení upravují činnosti, které by mohly nepříznivě a natrvalo nebo velmi dlouhodobě ovlivňovat vodohospodářské poměry a tím zároveň podmínky využití vodních zdrojů“. Ve 2. § jsou stručně a jednoznačně uvedeny zákazy činností, které se nesmí v CHOPAV provádět. V mimořádných případech může vláda České socialistické republiky povolit výjimky z ustanovení pro specifikované činnosti.

Myslím, že se bude obtížně hledat jednoduchou charakteristiku omezení činností, které povedou k ochraně vodních zdrojů určených pro lidskou spotřebu, která by byla akceptovatelná pro velká území. CHOPAVy zahrnují většinu dnes využívaných jímacích území, až na labské kvarterní uložení. Určitě by bylo nutné aktualizovat zakázané činnosti,

např. bodové zdroje znečištění byly restrukturalizací průmyslové výroby prakticky eliminovány. Odtěžené kvarterní kolektory nikdo nazpět nevrátí, není však nutné je nahrazovat stavebním, možná i jiným odpadem, aby se pozemek opět využil k intenzivní zemědělské výrobě. Proč by se nemohla jezera zahrnout do úvah o umělé infiltraci?

Zůstávají ale bodové a plošné zdroje ze zemědělské činnosti. Komplexní kontrola systému zemědělského hospodaření, tedy i dopadů na vody, vychází z Nařízení Komise (ES) č. 796/2004 ze dne 21. dubna 2004, kterým se stanoví prováděcí pravidla pro podmíněnost, odlišení a integrovaný administrativní a kontrolní systém podle nařízení Rady (ES) č. 1782/2003, kterým se stanoví společná pravidla pro režimy přímých podpor v rámci společné zemědělské politiky a kterým se zavádějí některé režimy podpor pro zemědělce. V roce 2017 bylo kontrolováno dodržování 13 požadavků vyplývajících ze zákonných předpisů a dále standardy, kterými se zemědělci řídí. Kontrolu provádějí instituce Ministerstva zemědělství, České inspekci životního prostředí, která kontrolovala dodržování „dusičnanové směrnice“, byla po 3 letech pravomoc zrušena. Podstatné je, že za nedodržování povinností jsou snižovány dotace, a to nikdo, tím spíše zemědělci, nemá rád. Jsem přesvědčen, že tento institut je velmi silným nástrojem ochrany podzemních vod, pokud budou v územích se zvýšenou ochranou vod pro lidskou spotřebu rozumně stanoveny vodohospodářské a hydrogeologické požadavky na její ochranu. Samozřejmě do diskuse vstoupí požadavky vlastníků pozemků a hospodařících zemědělců.

Poznatky ze setkání s vodoprávními úřady a vodárenskými společnostmi

Všichni víme, že každou uvažovanou změnu systému, služby, výrobního postupu atd., musí předcházet analýza, jejímž výsledkem bude minimálně uveden důvod změny, uvedení slabých míst a rizik s nimi spojených, návrh změn, a to jak do technické oblasti, tak do ekonomických nároků. Zdá se, že lze očekávat změny v přístupu k ochraně zdrojů podzemních vod určených k lidské spotřebě, považoval jsem za nutné setkat se s vodoprávními úřady v jejichž kompetenci je rozhodování o OPVZ a vodárenskými společnostmi, pro které mají být ochranná pásma (území ochrany) zárukou množství a kvality čerpané vody. Vybrané instituce jsou jen malým vzorkem, překvapující pro mne bylo, že všude jsem se setkal se stejnými názory a v následující části se je pokusím shrnout.

Agenda návrhů a stanovení ochranných pásem vodních zdrojů se prakticky zastavila. Návrhy na nová OP a jejich revizi odběratelé podzemních vod nepředkládají. Obsah textu OPVZ vychází dosti často z již neplatné hygienické směrnice Ministerstva zdravotnictví č. 51/1979. Při povolování odběrů pro vodárenské využití byla stanovena OP 1. a 2. stupně, pásmo 1. stupně má minimální plochu a jeho cílem je zamezit přístupu ke zdroji a ochránit technické zařízení – čerpadlo a elektrické zařízení, v terénu je oploceno a je zamezen přístup k jímacímu objektu. Druhá OP je snaha zmenšovat, nikoliv ze strany provozovatel, resp. se jimi nezabývat. Byla mi prezentována platná rozhodnutí o pásmech z roku 1972 pro zdroje významného skupinového vodovodu a další rozhodnutí z tohoto období.

V jednom případě obec předložila návrh na stanovení I. a II. OP na 5 vrtaných studní a 1 šachtovou studni. Plocha OP zahrnovala 59 pozemků, které vlastní 24 majitelů. Vodoprávní úřad požádal o vypořádání majetkových poměrů, vč. újm po úpravě hospodaření se souhlasnými stanovisky. Obec doklady nepředložila a úřad řízení o stanovení OP zastavil. Toto se odehrálo v roce 2014.

Žádosti o změnu OP se vyskytují, jsou však iniciovány aktivitami v jejich okolí (stavby, silnice, golfová hřiště atp.), obecně změny ve využití území a cílem je úprava, zmenšení OP.

Zdá se, že obce, vodárenské společnosti a samozřejmě vodoprávní úřady, podceňují tvorbu, pohyb, akumulaci a čerpání podzemních vod ve své jednotě. Je otázkou, zda standardní analýzy pro pitné vody a „výzkum“ přináší dostatečné informace o užitečnosti OP, jejich vlivu na kvalitu a množství čerpané vody a zda dokáží přinést pro změnu argumenty stejné síly jako jsou ekonomické.

Vynětí pozemků ze ZPF v OP je desetinásobkem běžné ceny. Pro stanovení újmy za omezené hospodaření ve 2. OP byly dříve pokyny, nyní je snahou vodárenských společností rozsah pásem minimalizovat, pokud je újma vyžadována a újmu neplatit. Hranice 2. OP nejsou v terénu vytyčena, i když snaha zpracovatelů byla vést je podle komunikaci, hranic pozemků, ty se ale vytvářením velkých honů změnily, způsob hospodaření v něm nikdo nekontroluje. Jednodušší je situace, pokud jsou jímací objekty na loukách nebo v lese. Kvalita čerpané podzemní vody by měla mít vazbu na rozborů půdy. Obávám se však, že vrátit se k původnímu nebo většímu plošnému rozsahu bude velmi obtížné, v první řadě je nutné udržet dosavadní plošný rozsah pásem.

Starší zkušenosti pracovníci na MěÚ uvádějí, že definitivní metodika by měla svým rozsahem být podobná hygienické směrnici Ministerstva zdravotnictví č. 51/1979. Jednoznačné formulace, vč. specifikace podkladů, které má vodoprávní úřad vyžadovat. To je samozřejmě možné pouze tehdy, pokud se do podrobné metodiky, která je podkladem pro onu jednoduchou, promítnou znalosti vodárenských společností, výzkumných úkolů, znalostí pohybu vody půdními profily v jejich rozmanitosti atd., včetně návrhů na sledování účinků územní ochrany vodních zdrojů s možnostmi jejich změn.

Jsou případy, kdy ani 1. OP nejsou vyňata ze ZPF, nejsou zanesena do katastru, ve kterém je uvedeno „orná půda“, pozemky jsou v okolí intenzivně obhospodařovány. Při digitalizaci katastrálních map dochází k posunu hranic OP, v jednom konkrétním případě až o 50 m do sousedního katastru.

Rozsah OP by pravděpodobně vyhovoval, pokud by v nich byla opatření dodržována. Pro toto tvrzení nejsou dostatečně měřené podklady.

Některá OP jsou stanovena a vyhlášena ve smyslu směrnice MZd č. 51/1979. Jejich odborně zdůvodnitelná aktualizace (změna) bude znamenat náročná jednání s majiteli pozemků, nájemci a požadavky na úhradu újmy za snížení výnosů z hospodaření, která se promítne do ceny vody. To je jedním z důvodů, proč není zájem na aktualizaci.

Kontrola hospodaření není prováděna, nájemci pozemků pravděpodobně ani netuší, že jsou vyhlášena omezující opatření, vč. používání hnojiv a ochranných prostředků. Jak uvedla pracovnice vodárenské společnosti jedině možná a účinná kontrola je prostřednictvím kvality půdy v OP, musí být ale stanoveny limity, které zajistí udržitelnou jakost čerpaných podzemních vod.

Hladiny podzemních vod ve využívaných vrtech se většinou nesledují, hladina závisí na čerpaném množství a ochraně čerpadla. Jsou ale i výjimky, hladiny se pravidelně měří, a to jak manuálně, tak i elektronicky s přímým přenosem do dispečinku. Hydrogeolog s těmito údaji pracuje.

Sledování pozorovacích vrtů není v rozhodnutích vodoprávních úřadů (okresních vodohospodářských orgánů) zahrnuto, pozorovací objekty ani ostatně neexistují. Do privatizace byly zahrnuty pouze exploatační vrty.

Vodárenské společnosti, a i vodoprávní úřady, se obávají následků, které by nastaly po vynucené změně ochranných pásem, a to zejména otevřením otázky majetkoprávních vztahů s majiteli a nájemci pozemků, které by v důsledku vedly ke zvýšení ceny vody. Změny

by musely být podpořeny v právních normách s akcentem na veřejný zájem zásobování pitnou vodou.

Ve 2. čtvrtletí 2018 se veřejný ochránce práv zabýval stížností, která požadovala zrušení ochranného pásma studny, které sahalo na pozemek stěžovatelky, (studna je na pozemku vedlejším), a OP omezovalo hospodaření. Voda ve studni neodpovídala požadavkům na pitnou vodu. Vodoprávní úřad tvrdil, že studna je pozemku stěžovatelky. Zástupce ombudsmana zjistil, že vodoprávní úřad neprovedl místní šetření, vycházel z 10 let starých podkladů, následně polohu studny zaměřil, aby ji bylo možné správně zakreslit do územního plánu. Vodoprávní úřad ponechal 2. OP v původním místě a zástupce ombudsmana uvedl, že účelem OP je chránit zdroj pro zásobování pitnou vodou. Byl vyrozuměn krajský úřad, ten postup vodoprávního úřadu stav nenapravil a o případu byla informována Poslanecká sněmovna. (Zdrojem je informace ombudsmana za 2. čtvrtletí 2018). Stručný výtah uvádím pro ilustraci, jakým směrem se řešení problematiky OP může ubírat.

Závěr

Závěrem podotýkám, že přístup vodoprávních úřadů a vodárenských společností chápu. Pokud budou ekonomické zájmy majitelů pozemků a jejich nájemců převažovat nad veřejným zájmem zásobovat obyvatele kvalitní pitnou vodou a preventivním zajištěním území tvorby podzemních vod, nelze očekávat jiný přístup k ochraně podzemních vod. Teprve racionálně a odborně zdůvodněný rozsah navržených ochranných pásem na základě objektivně měřených a podložených dat, bude základní podmínkou pro pozitivní posun v této oblasti. V polovině devadesátých let minulého století jsem se setkal v Bavorsku s názorem, že zemědělec, který hospodaří na pozemcích kolem zdroje podzemní vody, si váží toho, že z této lokality je obec zásobována podzemní pitnou vodou a nedovolil by si tento zdroj znečistit. Věřím, že i u nás, v době „suché“ periody, se tento přístup založený na morálce uplatní.

Vodní zákon v hlavách III a V specifikuje velkou řadu činností a povinností, které je nutno zajišťovat ke zjištění stavu povrchových a podzemních vod a ochraně vodních poměrů. Tyto části vodní zákon obsahuje celou řadu let a je nutné analyzovat proč se nepromítly do zkvalitnění ochrany zdrojů vod určených lidské spotřebě územní ochranou. Podle mého názoru chybí sumarizace informací v rozličných registrech, a to nejen v resortu životního prostředí, jejich vyhodnocování a poskytování odborných podkladů jak státní správě, tak vodárenským společnostem při účelném nakládání s podzemními vodami. Musí být zvažovány i ekonomické vazby. Správa podzemních vod by jistě byla správným institutem.